

Sosiaalityöntekijöiden seura ry:n kirjallinen lausunto lastensuojelun poikkihallinnollisen valmisteluryhmän ehdotuksista

Vakavasti päihteitä ja väkivaltaa käyttäviä sekä rikoksia tekeviä alaikäisiä nuoria koskevan lastensuojelulainsäädännön uudistaminen, asianumero VN/5997/2024

Yleiset huomiomme:

Yleisesti ehdotetut muutokset kuuluvat sosiaalityön alaan, jossa jo nykytilanteessa käytetään merkittävää abstraktia ja konkreettista valtaa monin tavoin. Esitetyt muutokset entisestään lisäävät lastensuojelussa käytettävää valtaa, myös fyysisellä tasolla. Samaan aikaan on kuitenkin epäselvää, mitä lähiaikoina tulee tapahtumaan sosiaalihuollon ammattihenkilöiden kelpoisuusehdoille, kun ammattihenkilölakia uudistetaan. Sosiaalityöntekijöiden seuran ehdoton kanta on, että sosiaalityöntekijöiden kelpoisuusehtoja ei saa heikentää. Asiakasturvallisuuden takaamiseksi tulee sosiaalityöntekijän erityisesti lastensuojelun yksilökohtaisessa päätöksenteossa olla laillistettu ammattihenkilö, jolla on riittävä koulutus, ammattitaito ja tuki työnsä tekemiseen.

Huomiomme koskien uutta lastensuojelupalvelua (lastensuojelun suljettu laitospalvelu):

Uusi palvelumuoto on lähtökohtaisesti tervetullut. Sille on selkeä tarve lastensuojelun käytännön työvälineenä, jollainen tällä hetkellä puuttuu lastensuojelun instrumenteista. Hyvä näemme sen, että suljettu sijaishuolto mahdollistaa aidosti rakenteet alaikäisten riittävän pitkäkestoiselle päihdehoidolle. EHO:n perustavanlaatuinen ongelma, poislähtämisen kulttuuri, on ehdotuksessa huomioitu hyvin ja ajatus jatkuvuudesta, mahdollisuudesta pysyä samassa sijoituspaikassa yhtälailla voinnin heikentyessä kuin kohentuessakin, on hyvä lähtökohta. Kyseessä on kuitenkin merkittävästi tavanomaisesta kasvuympäristöstä eroava sijoitusmuoto silloinkin, jos asiakaslapsen yksilöllinen tilanne mahdollistaisi rajoitusten keventämisen yksikön sisällä, joten lainsäädäntöön tulisi saada erittäin tarkat kriteerit palvelun käytölle.

Toisaalta samaan aikaan on äärimmäisen tärkeää ylläpitää keskustelua lastensuojelun sekä lasten- ja nuorisopsykiatrian paremmasta integraatiosta. Puuttuvat psykiatrian palvelut tuottavat jatkuvasti häiriökysyntää olemassa oleviin lastensuojelun palveluihin ja tilanne olisi varmasti sama myös uusimuotoisen sijaishuollon palvelun kohdalla. Valmistelussa tulee mielestämme erityisesti huolehtia siitä, ettei suljettua lastensuojelun laitospalvelua käytetä paikkaamaan terveydenhuollon palveluvalikoiman aukkoja. Terveydenhuollon tulee kantaa oma vastuunsa vaikeasti oireilevista lapsista.

Näemme, että kyseessä olisi erityisistä erityisin sosiaalihuollon palvelumuoto, jolle terveydenhuollon kentän verrokkina voisivat olla eräät äärimmäisen harvoin tarvittavat ja huippuluokan erityisosaamista edellyttävät kirurgian erityisalajat. Tämän vuoksi olisi näemme, että toiminta vaatii myös sosiaalihuollon kentän kaikkein vahvimman kytköksen tiedeperustaisuuteen, ajantasaisimpiin näyttöön perustuviin käytäntöihin sekä vaikuttavuustutkimukseen. Siksi toivomme, että valmisteluun kutsuttaisiin tiiviisti mukaan myös yliopistot.

Palvelun erityisyys tulisi huomioida myös yksikön henkilöstölle asetetuissa vaatimuksissa. Henkilöstön osaamisesta – sekä kelpoisuusvaatimuksista että täydennyskoulutuksen kautta hankittavasta erityisosaamisesta – tulisi säätää riittävän yksityiskohtaisesti. On hyvä, että ehdotuksessa tunnustetaan nykyisen lastensuojelun sijaishuollon ammattihenkilöstöä koskevan sääntelyn tulkinnanvaraisuus ja esitetään, että tämän uuden palvelumuodon henkilöstön osaamisesta tulisi säätää nykyistä vahvemmin. Kiinnitimme kuitenkin huomioita siihen, että ehdotuksessa ei esitetty henkilöstömitoitukseen erillistä, yksikön omaa sosiaalityöntekijää. Myös muu sosiaalialan osaaminen oli ehdotuksessa ohitettu yleismaininnalla, vaikka erikseen oli tarkennettu terveydenhuollon ammattihenkilöiden osuutta sekä turvallisuusalan osaamista. Pidämme keskeisenä tärkeänä, että ehdotukseen lisättäisiin vaatimus erillisestä sosiaalityöntekijän henkilöstöressurssista – paitsi tutkimusperustaisuuden tukemiseksi, mutta myös yksikön vahvan ihmis- ja perusoikeuksia rajoittavan (vaikka toisaalta myös turvaavan) luonteen vuoksi.

Ehdotuksessa mainittiin asiakaslapsen väkivaltariskin säännöllinen arviointi sijoituksen aikana, mutta muutoin säännöllistä arviointia ei erikseen edellytetä – vaikkakin useammassa kohdassa viitataan lapsen “tilanteen edistymisen” mukaan säädeltäviin rajoituksiin. Pidämme tärkeänä, että lopullisessa säädöksessä veloitetaan riittävän tiheään kokonaisarviointiin, onhan kyseessä merkittävästi yksilön perusopikeuksia rajoittava palvelumuoto. Asiakkaan tilanteen arvioinnin kärjen ei tule typistyä objektiivivaan väkivaltariskin arviointiin vaan keskiöön tulisi nostaa kuntoutuminen ja arvioida asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisesti, huomioiden lapsen sosiaalisen, terveydellisen ja kasvatuksellisen kokonaistilanteen lukuisat eri tekijät. Seurannan ja arvioinnin tulisi olla tiivistä ja lapsen kuulemista tukevaa.

Palvelun käytännön toteuttamista valtion ylläpitämien koulukotien yhteydessä kannatamme. Näemme, että palvelun tuottajan tulee aivan ehdottomasti olla julkinen toimija (vaikka suunniteltu kehitys valtion koulukotien siirtymisestä hyvinvointialueille myöhemmin toteutuisikin, se ei muuttaisi tätä). Valtion koulukodit ovat luonteva ratkaisu, niissä on toimivat rakenteet ja relevanttia osaamista ja kokemusta pohjalla. Tärkeää on kuitenkin huomioida, ettei vedetä liian suoraa yhtäsuuruusmerkkejä nykyisen valtion koulukotitoiminnan ja uuden palvelumuodon välille. Uutta kehitettäessä tulee kehitystyö tehdä huolellisesti ja tarkastella kriittisesti ja avoimin silmin myös koulukotitoimintaa.

Yhteenvetona: uuden palvelumuodon myötä lastensuojelun sosiaalityön tahdosta riippumaton valta entisestään vahvistuu. Vallankäytön tulee kulkea käsi kädessä tiedon ja osaamisen kanssa – siksi peräänkuulutamme ehdotettua tiiviimpää kytköstä tiedeperustaiseen sosiaalityöhön ja tarkempia vaatimuksia henkilöstön osaamiselle. Lasta suojeleva ja kuntouttava lähtökohta täytyy varmistaa.

Huomiomme koskien ehdotuksia viranomaisyhteistyön tehostamisesta sijaishuoltoapaikastaan luvatta poissa olevien lasten asioissa:

Ns. hatkalaiskokonaisuuden selkeyttäminen on käytännön sosiaalityön näkökulmasta ehdottoman tarpeen. Aihe on puhututtanut kuluneina vuosina erityisesti sosiaali- ja kriisipäivystysten päivittäistyön todellisuudessa, jossa nykyisen sääntelyn aukot, toimijoiden epäselvät roolit ja alueellisesti eroavat käytännöt ovat aiheuttaneet kohtuuttomia tilanteita, jotka ovat tosiasiallisesti estäneet lapsen suojelutehtävän toteuttamisen.

Hatkalaiskysymyksiä koskeva sääntely on pulmallista ja vastaa heikosti käytännön työn tarpeisiin muun muassa siksi, että meillä Suomessa ei ole erillistä lastensuojelulainsäädäntöä isommille, nuorisoikäisille lapsille, vaan samojen pykälien on toimittava vauvasta 17-vuotiaisiin. Toinen pulma on, että hatkat tapahtuvat käytännössä aina virka-ajan ulkopuolella, mutta sääntely kuitenkin rakentuu virka-ajan toimijoille ja resursseille.

Nykytilanteessa pelkästään sosiaalihuollon eri toimijoita erilaisilla toimivaltuuksilla on hatkalaistapauksissa lukuisia: sijaishuoltoapaikan ohjaajat, sijaishuoltoapaikan johtaja, sijoittajahyvinvointialueen sosiaali- ja kriisipäivystys, sijaishuoltoapaikan sijaintihyvinvointialueen sosiaali- ja kriisipäivystys, lapsen oleskeluhyvinvointialueen sosiaali- ja kriisipäivystys, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, vanhan LsL 41§ mukainen johtava viranhaltija (+ laastariratkaisut tämän järjestämiseksi virka-ajan ulkopuolella). Tämän lisäksi kokonaisuuteen lukeutuvat poliisiorganisaation eri osat (tilannekeskukset, yleisjohtoratkaisut eri kellonaikoina, kenttäpartiot) ja Hätäkeskus. Lukuisista, tapauskohtaisista yksityiskohdista riippuu se, ketkä näistä toimijoista kulloinkin ovat toimivaltaisia. Vyyhti on melkoinen ja selkeyttä toimijuuksiin tarvitaan.

Kiinniotto- ja kuljetustilanteita on tarkasteltava myös työturvallisuuskysymyksenä!

Konkreettista uutta ehdotus tarjoaa erityisesti siinä, että lastensuojelulaitokset – myös yksityiset, joita lasten sijaishuoltoapaikoista on reilu valtaosa – olisivat suoraan oikeutettuja virka-apupyynnön tekemiseen poliisille. Tämä keventäisi byrokratiaa ja vähentäisi sosiaalityöntekijöiden, erityisesti sosiaali- ja kriisipäivystysten työtaakkaa, mutta toisaalta myös siirtäisi harkintavaltaa. Poliisit saisivat merkittävän määrän uusia yhteistyökumppaneita, joita tulisi ohjeistaa, kouluttaa ja perehdyttää prosessiin. Tämän perehdytyskokonaisuuden käytännön toteuttaminen ja siitä aiheutuvien kustannusten maksuvastuut tulisi suunnitella ennen lakimuutosten toimeenpanovaihetta.

Toinen konkreettinen muutos ehdotuksessa olisi se, että hatkassa olevan lapsen oikeudellinen asema selkeytyisi, kun sijaishuollon täytäntöönpano tuotaisiin asiana lastensuojelulakiin. Se auttaisi myös hahmottamaan poliisin toimivaltuuksia hatkaamistilanteissa. Muutoksen myötä poliisin virka-apua voitaisiin jatkossa pyytää hatkatapauksissa lastensuojelulain perusteella, mikä toissijaisesti hyödyttäisi myös tilastointia ja mahdollistaisi siten nykyistä tarkemman tiedon tuottamista hatkaamisilmiöstä.

Säädöksiä uudistettaessa on sanamuotojen kanssa oltava tarkkana, jotta säädökset kattavat kaikki ne käytännön tilanteet, joissa niitä on tarve soveltaa. Luvattomaan poistumiseen sijaishuoltoapaikasta nimittäin rinnastuu ainakin kaksi käytännössä usein toistuvaa tilannetta:

1. sijaishuoltoapaikastaan luvan kanssa poistuneet, mutta palaamatta jääneet (esim. ulkoilu- tai kotilomatilanteet) sekä 2. ne lapset, joita ollaan vasta sijoittamassa eivätkä ole vielä käyneet kertaakaan (uudessa) sijaishuoltoapaikassaan (sekä tulevaa sijoitustaan tietoisesti pakoilevat lapset että muut tilanteet). Sääntelyn tulisi kattaa myös nämä tosielämän tilanteet eikä jättää tarpeettomia aukkoja käytettävissä oleviin keinoihin.

Kynnys poliisin virka-avun saamiseen hatkanneen lapsen etsintä- ja hakutilanteissa ei ehdotettujen muutosten jälkeen madaltuisi käytännössä lainkaan, mikä sosiaalityön näkökulmasta on negatiivinen asia.

Erittäin tervetullutta on selkeyttää toimintakäytäntöjä ja rooleja matkapuhelimen paikannuksen pyytämisen käytännöissä hätäkeskuksen ja sosiaaliviranomaisten kesken. Nykytilanteessa poliisi on turha välikäsi tekemässä välissä harkintaa omista lähtökohdistaan käsin, omalla osaamisellaan ja virkavastuullaan. Ylipäänsä epätarkoituksenmukaisten välikäsien karsiminen prosessista on hyvä asia, koska hatkatilanteet vaativat usein hyvin nopeaa reagointia.

Esitys erillisestä, viranomaisvastuulla toimivasta etsintä- ja kuljetustoimijasta (ns. hatkapartio) vaikuttaa vastaavan sitä, mitä sosiaali- ja kriisipäivystysten keskuudessa on jo pidempään toivottu ja ideoitu. Laajempi kiinnipito-oikeus ja erityisesti sen pohjautuminen erityiseen koulutukseen ja osaamiseen on tässä toiminnossa tarpeen, jotta sen työ tosiasiallisesti olisi mahdollista. He olisivat käytännössä ainoita viranomaisia, joilla olisi oikeus ottaa lapsesta kiinni laitoksen alueen ulkopuolella hatkan jatkumisen estämisperusteella. Tämä on merkittävää valtaa ja siksi sen käyttäjiltä on perusteltua edellyttää hyvinkin yksityiskohtaisesti säänneltyä koulutusta ja osaamista.

10.2.2025

Sosiaalityöntekijöiden seura ry:n hallitus

Linda Brandt-Ahde, Petra Erkkilä, Hanna Hautala, Johanna Lahdenperä, Anssi Liikamaa, Joni Lähteenmäki, Mira Miettinen, Veera Niemi, Anna Rantasuo, Anu Ropponen, Sohvi Salomaa, Iiris Satamo ja Sari Savikko.

